

maa kuusta nähtynä

Laki ja sen käyttö ovat olleet aina ongelmia ihmiselle. Vaikuttaa siltä, että tarvitsemme lakeja. Aivan varma tästä ei voi kuitenkaan olla. Kreikkalaiset pitivät tärkeänä, että lakeja on vähän ja kaikki voivat ymmärtää, miksi ne ovat. Demokraattisissa Uuden Ajan valtioissa on paljon lakeja, jopa niin paljon, ettei kukaan kunnolla tunne niitä ja ihminen lain kohdatessaan usein ihmettelee, miksi se on olemassa.

Laeilla on myös henkensä. Lainsovelluksissa voidaan nojata henkeen, ei kirjaimeen, ja tuomioistuimet usein soveltavat lakeja hyvän ymmärryksensä mukaan, mikä tekee lait joustavammiksi ja ehkä myös ymmärrettävämmiksi. Mutta joillekin laeille ei näin käy, koska ne säätelevät hallintomenettelyjä, joiden saattaminen tuomioistuimeen on kansalaiselle sekä vaikea että liian kallis prosessi.

Virkamiehet saavat yllättävän monissa asioissa ratkaista itse, kuinka lain lukevat. Tällöin saattaa hyvinkin käydä niin, että lain lukutapa loukkaa ihmisen (ei ehkä kansalaisen) käsitystä vapaudestaan, oikeudestaan omaan elämäänsä tai loukkaa peräti ihmisyyttä, ihmisen järkevyyttä. Ihminen saattaa ihmetellä, onko todellakin niin, että valtio ja lait kulkevat ennen häntä. Jos näin on, mille niiden oikeutus perustuu (jos valta jätetään laskuista). Hyvinkin pienestä ja mitättömästä asiasta saattaa nousta outo kylmä selkään: jos tässä asiassa virkamies saa päättää, miksei tiukan paikantullen suuremmisakin.

Suomalaiset ovat aina luottaneet lakiin ja virkamiehiinsä, ensin itse-suojelutajun vuoksi ja myöhemmin herranpelosta. Virkamiehemme ovat tämän oppineet. Meillä rekisteröidään kaikki. Pitkään piti kerran vuodessa tehdä tiliä, kuka asui missäkin asunnossa. Jos merkitsi samaksi taloudeksi ihmisiä, jotka eivät virkamiehen mukaan voineet sellaista muodostaa, virkamies oikoi ilmoituksen oman tahtonsa mukaiseksi. Tuloksen näki seuraavan vuoden esitäytetyssä lomakkeessa. Miksiköhän sekin oli niin tärkeää virkamiehelle? Tai miksi virkamiehen täytyy yhä tietää viikon sisällä, missä kukakin asuu?

Monet ovat saaneet huomautuksen TV-lupatarkastajalta: “rekisterien mukaan tässä huoneistossa ei ole TV-lupaa.” Tämä tieto edellyttää kahden rekisterin vertailua. Tällaisen vertailun estämiseksi tehtiin rekisterilaki, mutta ilmeisesti “julkinen” etu tässä ylittää lain hengen. Mikäköhän on seuraava asia, jota “tässä huoneistossa ei rekisterien mukaan ole”?

Hollantilaiset ja saksalaiset ovat vastustaneet henkilörekistereitä, koska heillä on hyvin konkreettisia muistoja siitä, mitä virkamiehet sopivan hallinnon tullen rekistereistä ristiinlöytävät.

Nimi on tärkeä identiteettitekijä ihmiselle. Kaikki eivät viihdy syntymässään saamassa sukunimessä tai vanhempiensa antamassa etunimessä. Suomessa on ollut voimassa sukunimilaki jonkin aikaa: kaikilla on oltava sukunimi. Sukunimiksi otettiin milloin mikäkin, talon, seudun, mäen nimi. Niillä ei ollut paljoakaan tekemistä sukujen kanssa, jos suku tarkoittaa jotain vereen liittyvää.

Uusi sukunimilaki kymmenen vuoden takaa oli tarkoitettu helpottamaan nimen vaihtamista. Lain henki kaatuu joka päivä yhteen virkamieheen, jonka käsien kautta kaikki sukunimenmuutokset kulkevat. Tämä virkamies on päättänyt, ettei Suomeen saa “perustaa” uusia sukuja. Jos joku ottaa uuden, ennen käyttämättömän nimen, sitä ei voi ottaa kukaan muu, jottei “synny” uusia, keinotekoisia sukuja. Hän jopa tutkii hakijoiden osoitetiedot todetakseen, onko tarkoituksena synnyttää uusi suku. Jos hakija ja nimen aiempi haltija asuvat

samassa osoitteessa, lupaa ei tipu. Eräissäkin tapauksessa viime syksyltä hän jopa ylpeili työstään kolmannelle, ulkopuoliselle henkilölle (nimien kanssa), kuinka oli jäljittänyt (oman tulkinsa mukaan) homoparin, joka yritti saada samaa sukunimeä. Saman kohtalon kokevat myös heteroparit. “Naimisiin on mentävä, se on ainut oikea tapa saada sama sukunimi”, kuuluu tämän virkamiehen “lain henki”.

Vainoharhaa ihmisessä herättää myös, kun valitusten kohdalla valituksen kohteena oleva saa päättää, onko valitukseen aihetta. Joskus tämä saa itäiset mitat: mikään järki ei näy. Vanha liikevaihtoverolaki ilmoitti, että ulkomailta tuotetusta tavarasta ja sen postimaksusta maksetaan liikevaihtovero. Kansalainen sai kirjapaketin, myyjä ei velottanut postimaksua, koska tilaus oli suuri. Mukana oli lasku, josta näkyi, mitä maksetaan. Mutta tämä ei riittänyt virkamiehelle, vaan hän punnitsi pakeitin, lisäsi suomalaisen postitaksan mukaisen määrän laskun loppusummaan ja velotti tästä kaikesta liikevaihtoveron. Kun ihminen ei uskonut, että hänen täytyy maksaa liikevaihtoveroa sellaisesta, mitä ei maksa, hän valitti. Valitus tuli takaisin, sen oli käsitelty sama virkamies ja siinä todettiin, ettei järki tässä asiassa auta. Laki on laki.

Suomessa käydään hyvin vähän periaatteellista keskustelua ihmisen oikeuksista valtion ja lain edessä. Yleensä etsitään suuria ongelmia, vaikka juuri pienissä jokainen törmää päivittäin kafkamaisiin virkamiehiin. Hyvin harva laki tai hallintomenettely on niin selkeä tai läpinäkyvä, että sen ymmärtää järjellä tai oivaltaa sen idean. Tällöin luulisi, että laissa on vika, ei ihmisissä. Mutta ilmeisesti vika on aina ihmisissä, jotka eivät ole kansalaistuneet tarpeeksi. Joskus ihaillee vilpittömästi sosiaalisesti “syrjäytyneitä”, jotka runsaan liuotina-aineen ja koiranruoan valpastuttamina ovat oppineet sen kieroutuneen ajatus-tavan, jota virkamies edellyttää: he luovivat taitavasti joka luukulla ja kärsivällisesti voittavat joka esteen, jonka lain henki on kansalaiselle rakentanut. Tähdätkö meidän kaikkien olisi tähdättävä?